

کتاب در شهرستان چه جایگاهی دارد؟

کرد. و به عنوان تلافیگاه پدیدآورندگان، خوانندگان و تمام دست‌اندرکاران تولید کتاب در آمد. هم‌اکنون خواننده که در پی پدیدآورنده و پدیدآورنده که در جستجوی خواننده است برای تلافی به ناشر روی می‌آورند. ناشر پل ارتباطی، گذرگاه، رسانا و مروج افکار و اندیشه‌هاست، پیوندگاه گذشته، حال و آینده است. نشر خدمتگذار علم، فرهنگ و تمدن و حامل و محمل اطلاعات است و در خدمت همه فعالیت‌های دیگر بشری است.

امروزه میزان انتشار کتاب در هر جامعه به عنوان یکی از ملاک‌های پیشرفت و توسعه یافتگی محسوب می‌شود. متأسفانه کشورهای جهان سوم در زمینه تولید و مصرف کتاب نیز مانند سایر زمینه‌ها از توسعه یافته فرسنگها فاصله دارند. این کشورها با دارا بودن نزدیک به هشتاد درصد جمعیت جهان فقط ۳۰ درصد کتابهای جهان را تولید و منتشر کرده‌اند.

در کشورهای جهان سوم به علت پایین بودن سطح کتابخوانی تقاضا برای کتاب پایین است و پایین بودن تقاضا عامل بازدارنده افزایش عرضه و تولید کتاب است. بنابراین عرضه و تقاضای کتاب به جای اینکه محرک فعالیت هم باشند مسبب رکود و نزول یکدیگرند. این وضع در میان همه کشورهای جهان سوم برقرار است.

نشر ایران در طی عمر کوتاه خود همواره با مشکلات عدیده‌ای روبرو بوده و با فراز و نشیب‌های گوناگون برخاسته از تحولات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و پیشرفت‌های فنی مواجه بوده است. این مشکلات مانع از شکل گرفتن انتشاراتی‌های بزرگ به معنای واقعی خود بوده است. طی این دوره هفتاد و چند ساله ناشران گوناگون برای مدتی کوتاه یا نسبتاً طولانی وارد بازار نشر شده و با اولین مانع یا پس از چند مرحله آزمون و خطا با جهان نشر وداع کرده‌اند و تنها چند ناشر از هر دوره پابرجا مانده‌اند.

نوسان تعداد عنوان‌های طی سال‌های مختلف، افزایش غیرقابل منتظره تعداد عنوان‌ها در برهه‌های زمانی و سیر نزولی آن طی چند سال متمادی در تاریخچه نشر حاکی از عدم برنامه‌ریزی صحیح و اصولی در امر نشر و مشکلات عدیده متداخل در این امر بوده و نشان از بازاری مخاطره‌پذیر دارد.

کمی تیراژ در اغلب دوره‌ها نشان از تقاضای پایین برای کتاب و احتمالاً وضعیت نامطلوب اقتصادی برای ناشران و نویسندگان دارد. عمده مشکلات حاکم بر نشر ایران هنوز از ابتدا لاینحل باقی مانده‌اند و سیاست‌های مختلف دولتی و راهکارهای متعدد دست‌اندرکاران نشر گره عمده‌ای را نگشوده است. صدها مقاله و میزگرد پیرامون مشکلات نشر کشور راه به جایی نبرده و لزوم تحقیقاتی اساسی و ارائه راه‌حل‌های عملی با تأثیر درازمدت را بسیار ضروری می‌نماید.

استان خراسان بعد از تهران و قم، مقام سوم را داراست، البته

انتشار کتاب در هر جامعه از شاخصهای عمده رشد فکری و معنوی می‌باشد و نشر به عنوان یک فعالیت فرهنگی از شاه‌رگهای حیاتی یک جامعه پویا و رو به پیشرفت است.

رواج نشر به طور انبوه در واقع از اختراع چاپ آغاز می‌گردد. در تاریخ فرهنگ بشر از ابتدا تاکنون شاید پس از اختراع الفبا و خط هیچ رویدادی به اهمیت اختراع چاپ نباشد. این اختراع همچون ضربه‌ای بود که در انبارهای نهانی را گشود و گنجینه‌های اختکار شده و پنهانی آن را در اختیار و دسترس علاقه‌مندان و همگان گذاشت. چاپ فرو ریختن دیوارهای انحصار دانش و شکستن زندان اطلاعات بود.

با رواج چاپ تولید کتاب با آهنگی که در تخیل بشر نمی‌گنجد سده به سده افزایش می‌یافت. در حدود سال ۱۵۰۰ میلادی کتابهای اروپا حدود ۳۰ هزار عنوان بود، این رقم یک قرن بعد به ۲۵۰ هزار عنوان بالغ شد، و سه قرن بعد در سده نوزدهم از هفت میلیون عنوان فراتر رفت. بنا به پیش‌بینی‌های محتاطانه در پایان سده بیستم به حدود ۲۵ میلیون عنوان خواهد رسید. این رقم یکی از مصداق‌های بارز انفجار اطلاعاتی است، پدیده‌ای که اکنون می‌کوشند به کمک دستاوردهای الکترونیک، سیستم‌ها و ماشین‌های کامپیوتری و شیوه‌های اطلاع‌رسانی، حرکت سیل آسا، بارش تگرگ‌وار و فروغلتیدن بهمین گونه آن را مهار کنند.

چاپ و نشر اگر چه همزمان زاده شدند اما با گذشت زمان نشر هویتی مستقل یافت و رسالت فرهنگی عمده‌تری را به دوش کشید و از چاپ به عنوان یکی از ابزارها و البته مؤثرترین ابزارها استفاده

- بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (۱۳۷۷ - ۱۳۷۳) و ترسیم وضعیت مطلوب (پایان نامه کارشناسی ارشد)
- محمدرضا حسینی
- استاد راهنما: دکتر علی شکویی
- دانشگاه تربیت مدرس

تحقیق حاضر یک تحقیق پیمایشی است که وضعیت

نشر استان خراسان را طی یک دوره پنج ساله از

۱۳۷۷ - ۱۳۷۳) با تکیه بر آمارهای موجود و بررسی

وضعیت ناشران و کتابفروشی‌ها و نظرخواهی از آنان به

تصویر می‌کشاند. ابزار تحقیق پرسشنامه بوده و اطلاعات

جمع‌آوری شده با استفاده از آمار توصیفی تحلیل شده‌اند.

جامعه آماری شامل آمار ناشران خراسانی است که حداقل

یک کتاب منتشر نموده‌اند و کتابفروشی‌هایی که حداقل ۵۰

درصد حجم آنها را کتاب تشکیل می‌دهد.

چاپ و نشر اگر چه همزمان زاده شدند اما با گذشت زمان نشر هویتی مستقل یافت و رسالت فرهنگی عمده تری را به دوش کشید و از چاپ به عنوان یکی از ابزارها و البته مؤثرترین ابزارها استفاده کرد

این مقایسه، سلسله مرتبی است و مانند تمام صنایع و امکانات عمده فعالیت نشر در تهران متمرکز است. از ۱۵۹۶۰ عنوان کتاب منتشر شده در سال ۷۷ حدود ۱۳۲۶۱ عنوان مربوط به تهران بوده و فقط ۲۶۹۹ عنوان را کل شهرستان‌ها به خود اختصاص داده‌اند. نشر استان خراسان از نظریه کلی، تابع نشر کل کشور بوده و مشکلات مشترکی را با نشر کل کشور دارد. جریان نشر خراسان در سالهای مختلف نوسان‌های گوناگونی داشته و در کل با افزایش غیرچشمگیری همراه بوده است. تا سال ۱۳۷۷ حدود ۲۰۷ جواز نشر از سوی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان خراسان صادر شده است، بررسی روند کلی نشر نشان می‌دهد که هر ساله بر تعداد ناشران جدید افزوده و از فعالیت ناشران خرده‌پای قدیمی کاسته می‌گردد. پژوهشگر سعی دارد با بررسی وضعیت نشر استان خراسان طی یک دوره ۵ ساله تصویر نسبتاً جامع و دقیق از وضعیت نشر این استان بدست آورد و با نظرخواهی از ناشران و کتابفروشان به عنوان دو قطب تولید و توزیع کتاب به برخی از مشکلات نشر این استان دست یابد. در یک تقسیم‌بندی کلی مشکل نشر به سه قشر از افراد اجتماع مربوط می‌شود که عبارتند از: ۱. مسؤولان نشر کشور ۲. دست‌اندرکاران نشر شامل ناشران، کتابفروشان، نویسندگان و... ۳. عامه مردم یا جمعیت بالقوه و بالفعل کتابخوان. پژوهشگر در این تحقیق بر آن است تا علاوه بر استخراج آمارهای خاصی از وضعیت نشر خراسان به بررسی مشکلات جامعه ناشران، کتابفروشان به صورت درون‌بافتی و همچنین در ارتباط با مسؤولان بپردازد.

یافته‌ها و نتایج پژوهش

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در سال ۷۷ حدود ۹/۳ درصد عنوان‌های کشور در استان خراسان تولید شده است، و از نظر میزان رشد از سال ۷۳ تا ۷۷ در کل سیر نزولی طی کرده و از ۲/۵ درصد در سال ۷۴ به ۲- درصد رشد منفی در سال ۷۷ سقوط کرده است. متوسط قیمت یک صفحه کتاب در تمام سال‌ها در استان خراسان پایین‌تر از سطح کشوری بوده است. از کل عنوان‌های منتشر شده ۶۲ درصد از آنها چاپ اول و ۳۸ درصد چاپ مجدد بوده‌اند، که از این تعداد ۶۶ درصد کتاب‌های منتشر شده ترجمه و ۳۴ درصد کتابها تالیف بوده است. متوسط تیراژ در ۵ سال ۴۰۰۰ نسخه می‌باشد. وضعیت ناشران از نظر کلی نشان دهنده این است که هر ساله بر تعداد ناشران افزوده، اما از فعالیت آنها کاسته شده است. وضعیت ناشران از نظر کیفی رشد مطلوبی داشته و ناشران به سمت تخصصی شدن و نشر کتاب‌های سودمند پیش رفته‌اند که این امر با افزایش ناشران دارای مدارک دانشگاهی بالا ارتباط دارد. عمده ناشران خراسان از وضعیت موجود ناراضی بودند و به عمده مشکلات مطرح شده که در قالب پیشنهادات مطرح شده پاسخ

مثبت داده‌اند.

یافته‌ها نشان می‌دهد که ۳۰ درصد ناشران فاقد برنامه مدون برای ویراستاری و ۲۶/۷ درصد فاقد برنامه و سیاست نشر بوده‌اند. استان خراسان دارای ۱۱۴ چاپخانه بوده که ۶/۷ درصد از تعداد چاپخانه‌های کل کشور و ۱۱/۶ درصد از چاپخانه‌های شهرستانی (غیرتهرانی) را به خود اختصاص داده است. عمده کتابفروشی‌های استان خراسان نیز از وضعیت موجود تا حدودی راضی بودند. اما در پرسش‌های باز اکثراً سال ۷۷ را بدترین سال از نظر فروش عنوان کرده‌اند. کتاب‌های درسی و کمک درسی، قرآن، ادعیه و زبان حجم عمده فروش را به خود اختصاص داده و در مراتب بعدی ادبیات، کودکان و دین قرار داشته است و فقط حدود ۹ درصد حجم کتابفروشی‌ها را کتابهای ناشران خراسان تشکیل داده است.

پیشنهادات

- سیاست‌های یارانه‌ای و ارائه کمک‌های مستقیم که موجب افزایش تعداد ناشران شده، در حالی که هیچ‌تاثیری بر تعداد عنوانهای منتشر شده نمی‌گذارد و در واقع مصرف‌کننده اضافی برای کمک‌های دولت ایجاد می‌نماید را باید تغییر داده و به حمایت‌های غیرمستقیم تبدیل کرد. مطمئناً ناشرانی که متکی به حمایت‌های دولتی باشند چندان رونقی به بازار نشر نمی‌دهند.

- افزایش و گسترش کتابخانه‌های عمومی و تجهیز آن با کتابهای ناشران. حتی استفاده از اتوبوس‌های از رده خارج، سوله‌های کوچک و هر وسیله‌ای برای تبدیل به کتابخانه سیار و دائم در نقاط مختلف شهر - البته به شرط اینکه بلافاصله موجودی انبارهای ناشران دولتی به این کتابخانه سرازیر نشده و مردم در معرض کتابهایی با سلیقه‌های یکسانی قرار ندهد و موجب کتاب‌زدگی نگردد بلکه انتخاب با توجه به ویژگی‌های فرهنگی و سنی محل صورت گیرد و بطور کلی تسهیل ارتباط مستقیم با خواننده به هر شکل ممکن اعم از پست، مساجد و کانون‌های فرهنگی، مراکز پخش جهاد که با روستاها در ارتباطند و غیره.

- اختصاص حمایت‌های ویژه برای ناشران فعال و ناشرانی که تخصصی‌تر عمل نموده و کتابهای پربار در زمینه‌های مختلف منتشر می‌نمایند.

- افزایش نقش حمایتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به جای نقش نظارتی و لغو مقررات دست و پاگیر برای ناشران.

- تسریع در زمان مجوزهای لازم از قبیل مجوز قبل از چاپ، صدور، شابک و فهرست‌نویسی قبل از انتشار.

- تأسیس یک مرکز پخش فعال با حمایت‌های دولتی به نحوی که بصورت عادلانه به امر توزیع کتابهای تمام ناشران در سطح استان خراسان و کشور بپردازد و درصد عادلانه‌ای از ناشران دریافت نماید.

- اختصاص سهمیه‌ای برای تبلیغ کتاب در شبکه‌های استانی و

عمده مشکلات حاکم بر نشر ایران هنوز از ابتدا لاینحل باقی مانده‌اند و سیاست‌های مختلف دولتی و راهکارهای متعدد دست‌اندرکاران نشر گره عمده‌ای را نگشوده است. صدها مقاله و میزگرد پیرامون مشکلات نشر کشور راه به جایی نبرده و لزوم تحقیقاتی اساسی و ارائه راه‌حل‌های عملی با تاثیر درازمدت را بسیار ضروری می‌نماید

و دوواین به صورت سهمیه‌ای بین ناشران تا هم مشکلات مالی ناشران تا حدی برآورده شود و هم از تجاری شدن صرف امر نشر توسط عده‌ای از ناشران جلوگیری به عمل آورد.

- توجه ناشران به سیاست‌های مشخص و مدون نشر. ناشر برای پذیرش آثار خود، حوزه‌های موضوعی، نوع ترجمه‌ها، نوع قرارداد یا نویسنده و... باید ملاک‌هایی را معین نماید و یک خط مشی منسجم را دنبال کند هر ناشر باید با توجه به اسم یا نشانه انتشاراتی وی راجع به کتاب وی قضاوتی کلی بدست آورد و نویسنده بداند چه ناشری مشتاق پذیرش اثر وی می‌باشد.

- مهمترین راه تشویق ناشران به نشر و حمایت غیرمستقیم اقتصادی از آنها نشر کتابهای درسی مورد نیاز استان خراسان توسط ناشران محلی است که این امر مستلزم توافق از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد و آموزش و پرورش است. این امر به تنهایی می‌تواند مشکل اقتصادی ناشران را مرتفع نماید.

- حذف یا تعدیل سانسور کتابها. در یک جامعه آزاد مطمئناً هیچ نویسنده‌ای حاضر نیست که دست‌هایی وجود او را مثله کرده و از جذابیت و زیبایی اثر او بکاهند.

- تهیه فهرست ناشران خراسان به صورت ماهانه و قرار دادن در اختیار کتابفروشی‌ها از طریق اتحادیه کتاب و لوازم‌التحریر و همچنین کتابخانه‌ها و سازمان‌های زیربط بطور مستمر یک نوع اطلاع‌رسانی و تبلیغ برای کتابهای ناشران محسوب می‌شود. اگر این فهرست توصیفی باشد کمک بیشتری در امر انتخاب کتاب خواهد بود.

- ایجاد مرکزی برای هماهنگی فعالیت‌های دست‌اندرکاران کتاب (ناشران، چاپخانه‌ها، کتابفروشی‌ها و...) در حال حاضر اتحادیه‌های مذکور جدا از هم به فعالیت مشغولند. اگر مرکز یا حداقل کمیته‌ای متشکل از نمایندگان هر یک از اتحادیه‌های فوق، و یک کتابدار به عنوان نماینده کتابخانه‌ها و نماینده‌ای از سوی طراحان و دیگر دست‌اندرکاران کتاب تشکیل گردد می‌تواند از نیازهای یکدیگر آگاه گشته و در زمینه‌های مختلف صنعت نشر تفاهم بیشتری برقرار گردد. و زمینه‌های همکاری بیشتر و رفع موانع فراهم گردد.

- ایجاد یک نوع نشریه متعلق به تمام دست‌اندرکاران کتاب خراسان جهت منعکس کردن مسائل کتاب از سوی مرکز پیشنهادی با تشکیلات صنفی و یا اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی ضروری به نظر می‌رسد.

- فراهم آوردن زمینه شرکت تمام ناشران در نمایشگاه بین‌المللی تهران.

- تنظیم آیین‌نامه جهت برخورد حرفه‌ای با کار نشر. در این آیین‌نامه لازم است حداقلی از استانداردها جهت کار نشر در نظر گرفته شود.

- حذف کلیه هزینه‌های مربوط به دارایی، شهرداری و یا وصول‌هایی که به دولت تعلق می‌گیرد از شغل‌های فرهنگی از قبیل نشر و کتابفروشی.

- فراهم آوردن امکان حمل و نقل ارزان برای کتابفروشی‌ها - ایجاد یک سیستم اطلاع‌رسانی کارآمد برای اطلاع‌رسانی در مورد کتابهای منتشر شده و کتابهای کتابفروشان و نیز تشویق کتابفروشی‌ها و ناشران به خریدن حداقل امکانات ارتباط با شبکه داخلی و اطلاع‌رسانی.

- و در نهایت و از همه مهمتر استفاده از شیوه‌های گوناگون برای تشویق به مطالعه.

- استفاده از امکانات جدید تکنولوژی پیشرفته به منظور سرعت بخشیدن اطلاع‌رسانی که امکان پاسخ به همه سؤالات و تقاضاها را فراهم آورد.

کشوری صدا و سیما با هزینه‌های پایین در حد توان ناشران و اختصاص گوشه‌ای از صفحات روزنامه‌ها به این امر، علاوه بر اینکه یک نوع تشویق به کتابخوانی است خدمت بزرگی به فروش کتاب ناشران خواهد بود. در استان خراسان بطور متوسط روزانه ۲ کتاب منتشر می‌شود و در واقع هر روزنامه استانی کافی است روزی برای یک کتاب تبلیغ نماید. استفاده از سایر روشهای تبلیغی نیز به فروش کتاب از قبیل نقد در مجلات کمک زیادی خواهد کرد.

- ایجاد تشکیلات صنفی فعال ناشران می‌تواند به صورت جدی به این امر اهتمام ورزیده در اختیارات و قدرت اجرایی بیشتر از سوی دولت می‌باشند. این تشکیلات باید دارای کمیته‌های متعدد از قبیل بررسی کتاب. تهیه امکانات، روابط عمومی و غیره باشد و درصد (رفع موانع و مشکلات تک‌تک ناشران، و مشکلات کلی نشر از مجراهای صحیح و اصولی آن باشد بویژه تحقیق در مورد ویژگیهای محلی استان خراسان، نیازسنجی در جامعه در برهه‌های مختلف و تعیین کتابهای مورد نیاز جامعه و اعلام آن به ناشران، حمایت‌های دولتی و غیره.

- اختصاص مجوز نشر برای کتب درآمدزا از قبیل قرآن و ادعیه

**یافته‌ها نشان می‌دهد که
۳۰ درصد ناشران فاقد
برنامه مدون برای
ویراستاری و ۲۶/۷ درصد
فاقد برنامه و سیاست نشر
بوده‌اند**